

MUNI
ARTS

**Příběh pražského vilika
Zderada**

Prof. PhDr. Martin Wihoda, PhD.
Faculty of Arts
Masaryk University
Czech Republic

K. 96, 80. missarum sollempnia, quotquot in capella quaque die fuerunt^a celebrata,

Trina dari^b fecit nummismata denariorum.

Omnibus autem diebus dominicis XII nummos, festis vero apostolicis et in aliis maioribus sollempnitatibus CC offert^c super pixidem sanctorum reliquiarum argenteos.

Quamque^d fuerit largus, si te delectat, o prudens, scire, lector, pelliciam^e episcopalem numquam integrum per annum portabat, sed unam hiemalem^f in pascha, alteram estivalem in festo sancti Wencezlai suis capellanis donat; sic et in ceteris donativis largum fuisse scias^{d. 1.}

1091.

März 4.

Post cuius obitum anno dominice incarnationis MXCI, III. non. Marci Cosmas^h electus est in episcopum tam a rege Wratizlao quam omni clero ac populo Boemorum, tercio Heinricho imperanteⁱ Augusto, sed in Longobardia^k hisdem temporibus imperialia tractante negocia.

Apr. 17.

XLIII. Eodem^a anno XV. kal. Maii², IIII. feria in secunda ebdomada pasche, combustum est monasterium sanctorum martirum Viti, Wencezlai atque Adalberti in urbe Praga^{a. *} Eodem anno^a rex Wratizlao valde iratus est^d contra fratrem suum Cünradum^e, quia his^f non in memor mutue dilectionis favebat parti^g filiorum fratris sui Ottonis, Zuatopluk^h videlicetⁱ et Ottik^k, quibus expulsus de paterna hereditate filio suo Bolezlao^l rex urbem Olomuc et alias civitates tradiderat, ubi non longo post tempore in predicta urbe in matura preventus est

*) A 3 fügt hinzu: et in hieme neque nix neque pluvia fuit.

a) fuerint A 1^a, 2^a, 3. B. C 1. 2^a. b) data, korr. dari, A 2^a. c) offert, korr. offert, A 1. d) quamque — scias fehlt A 1^a. e) pelliceam A 3; pellicinam A 1. f) gemalem A 1. g) IIII fehlt A 3. h) Cosmas C 1^b, 2^a; Comas A 3^b auch sonst. i) Imperatore A 3. k) Lombardia C 1^b öfter.

II, 43 (A 1. 1^a, 2^a, 2^b bis hereditatis et S. 149, Z. 10. 3. B. C). — a) eodem — Praga am unteren Rande nachgetragen A 2^a. b) V C 1^b. c) XV. kal. mall. wiederholt A 3. d) fehlt A 2^a. e) so A 1; Cünr. A 3^a, C 2^b; Chaur. A 3^b; Conr. die übrigen; Chour. *. f) so A 1. 2^a; is die übrigen. g) patri A 1. h) Zvatoplie A 1; Zvatoplic, korr. -pluc *. A 2^a; Zuatopluk A 2^b; Zu(w)atoplik sehr oft A 1^a, C 1^a, 2^a, 3. i) fehlt A 3. C 2. k) Oti(y)k C 1^b, 2^b, 3; Otic A 1. l) Bolezlao A 1.

1) Nach Novotný Č. D. I, 2, 140 ist diese Charakteristik jener Gumpolds vom heil. Wenzel und Cosmas selbst vom Herzog Spitihnew, ferner teilweise auch dem Regino nachgebildet; außer einem ganz allgemeinen Anklang finde ich keine Berührungspunkte. 2) Die Angaben stimmen nicht zusammen; vgl. meine Studien zu Cosmas a. a. O. S. 681, wo ich die Korrektur IX statt XV vorgeschlagen, die Jahreszahl 1091 aber als richtig beibehalten habe; denn auf den 23. April 1091 passen alle Angaben. Vgl. auch Novotný Č. D. I, 2, 295; A. Köster, Die staatlichen Beziehungen S. 209. Wegen der Kapitelscheidung an dieser Stelle vgl. meine Studien S. 681, N. 1 und die Einleitung.

morte III. id. Augusti¹. Et quoniam illi^a tres fratres, scilicet^b Iaromir, Otto et^c Cünradus, quamdiu^d fuerunt vitales, ita erant unanimes, ut per nullas posset eos rex divellere^e artes, et sicut fertur leo² pertimuisse tres iuencos inter se collatis cornibus stantes, ita nunquam ausus est rex invadere suos fratres; postquam^f vero vidit solum Cünradum post obitum fratrum ex omni parte fraterno amminiculo privatam, ingressus est cum exercitu Moraviam, ut eum similiter expelleret de provincia, que sibi sorte ac funiculo hereditatis³ et per concessio-nem iure acciderat⁴ paternam. Ventum erat ad urbem, cui nomen Brinen^{h. 4}, ubi rex circumstantibus terre magnatibus¹ disponens obsidionem per girum, dum designat loca, ubi quisque comes tentoria figat^k, Zderad^l villicus, sicut erat homo versipellis, ex obliquo inuenens regi oculis iuvenem^m Bracizlaum inter satrapas coram patre suo stantem denotat elogioⁿ confusionis: 'Quoniam quidem', inquit, 'tuus, o domine rex, natus libenter estate ludit in flumine et natat, si placet tue maiestati, iuxta fluvium^o hac ex parte urbis cum suis papilionibus ponat'. Hec ideo dixit, quod^p olim^q in partibus Saxonie, dum meridie natat predictus iuvenis in flumine, hostes ex adverso^r irruunt et eos invadunt, ut supra retulimus⁵. Hoc verbum nimis alte in corde iuvenis^s sedit⁶ et non minus doluit, quam si^t toxicata sagitta cor eius vulnerasset. Tristis abiit in^u castra et^t non sumpsit cibum usque noctis^v ad astra. Nocte autem sub opaca turma suorum advocata pandit cordis sui

K. 97, 2.
1091.
Aug. 11.

a) hi (hii) A 3. b) fehlt A 3. C 3. c) fehlt A 2. 3. d) quam A 1, e) divellere, korr. -ere, A 1. f) postā A 1. g) acceperat(?), korr. accid., A 2^a. h) so A 1. C 3; Brynen C 3 (am Rande Bruna); Byrno, korr. Brynen, C 1^b; Brinen A 1^a; Brnen A 2^a, 3. B^a; Brno C 1^a. i) circ. asstant. t. primatibus B. k) figit, korr. figat, A 1. l) Sderad A 2^a. m) iuventem, korr. -nem, A 1. n) el. vel carbone A 1; el. carbone A 1^a, 3; carbone *. o) flumen A 3. C 1^b. p) quia A 3. q) oculi, korr. von 2. Hd. olim, A 1. r) adverso, korr. adv., A 1. s) iu-uens A 1. t) fehlt A 2^a. u) ad A 3. v) fehlt A 3.

1) Im J. 1091; s. meine Studien zu Cosmas II a. a. O. S. 682. — Zwei undatierte Beileidsschreiben an H. Wratizlao aus Anlaß dieser Todesfälle haben sich erhalten, s. Cod. dipl. regni Bohemiae I, 99, 100, n. 92, 93, woselbst sie zum J. 1090 gesetzt werden. 2) Gessin erinnert an Hist. vitae fortunae Aesopi studio Ioachimi Camerarii, Leipzig 1544, S. 177 ff.: Boves et leo. 3) Deut. 32, 9: funiculus h.; vgl. auch Esth. 13, 17: sorti et funiculo tuo. 4) Vgl. meine Gesch. Brünnns I (Brünn 1911), 20. 5) Vgl. oben S. 142, Z. 14 ff. 6) Sall. Jug. 11, 7: quod verbum in pectus Iugurthae altius, quam quisquam ratus erat, descendit.

K. 97, 19.
1091. vulnera consulens, qualiter in villico ulcisci possit iniquo^a. Eadem etiam nocte clam mittit ad patrum suum Cünradum^b, dedecus sibi et^c a quo sit illatum exponens, quid opus sit^e facto, querit ab eo consilium. At ille: 'Si te', inquit, 'quis sis cognoscis, ignem me non minus quam te urentem extinguere noli timere; negligere laudabile non est'. Non enim latuerat Cünradum, quod rex hec omnia ageret Zderad per consilium. Cumque nuncius dicta patri Bracizlao retulisset, favent omnes et assentiunt et quasi a Deo¹ sibi datam laudant ducis sententiam, quoniam et ipsi itentidem^d prius consulerant. Quid multa? Tota nocte illa agitur, quod mane peragitur.

XLIV. Nam lucescente die Bracizlao mittit ad predictum villicum demandans ei, ut, ubi sibi^a placeret, secretum consilii simul ineant. Qui nihil mali suspicans accepto comite Drisimir^b tantummodo soli^c duo procedunt. Quos ut vidit a longe iuvenis, tantum a suis^d prosiliit^e obviam eis, quantum iactus^f est lapidis²; dederat enim suis militibus^d signum, ut quando suam cirotecam^g illius proiceret in sinum, facerent, quod facere sponderant^d. Ubi^h pauca exprobrans illiⁱ, quibus sepe offenderat eum: 'Quam', inquit, 'pollicitus sum, en abrenuncio tibi fidem meam', et avertens equum proiecit in faciem eius cirotecam^k. Non^l aliter quam cum^m iratus leo erexitⁿ iubas³ et submittens caudam nodo, qui est in extremitate caudae, percuciens frontem suam et stimulo, qui est sub cauda sua, pungens posteriora^o fertur in omne quod obstat, ita prosiliit ilico ex agmine ardentem et armati iuvenem, Nozizlao^p et frater eius Drisikray^q, filii Lubomir^r, et tercius Borsa^s, filius Olen, atque^t frustra fugientem^p Zderad ternis hastilibus alte in aera sustollunt et ut mani-

a) in aliquo A 3. b) Chönr. A 2^a auch weiter. c) et — sit fehlt A 2^a. d) identidem (idētide) A 3; identidem *.

II, 44 (A 1. 1^a, 2^a, 3. B. C). — a) fehlt A 2^a; auf Rasur A 1. b) Drys-mir A 1; Drisimir A 1^a; Disimir A 3; Drsimir B; Durzimir, korr. Drisimir, C 1^b; Drisimir C 2^b. c) illi A 3. d) suis mil. secessit, ut signum possent cognoscere, quod facere se sponderat. Ubi (das übrige fehlt) A 3. e) so A 1. C 1^a, 2^b; prosiliit die übrigen. f) ietus A 2^a. g) so A 1. 1^a, 2^a, C 2^a; chiroth-, korr. cyr., C 3; cyrote-die übrigen. h) una, korr. un(unde), A 2^a. i) el. A 2^a. k) so A 1^a, 2^a, C 2^a; yroth-, C 3c; cyrote-die übrigen. l) ne A 1. m) fehlt A 2^a. n) erexit A 3. o) pectora A 2^a; post. sus A 3. p) Noz. — fugientem fehlt A 1^a; Noz(s)iz(s)law C 1. 2^b auch sonst. q) Drisikrai A 3; Dy(ŕ)rakray C 1 auch sonst; Drysykray (dwal-) C 2; Drysimir A 1. r) Lib- C 1^b. s) Borec C 1^b. t) at A 3.

1) Liv. I, 54, 3: Tarquinius dono deum sibi missum ducem credere. 2) Luc. 22, 41: avulsus est ab eis quantum iactus est lapidis. 3) Lucan. Phars. I, 208: mox ubi se saevae stimulavit verbere caudae | erexitque iubam; Ov. Fast. II, 209: non aliter quam cum Libyca de gente leones.

II/43

Téhož roku, dne 17. dubna ve středu, druhý týden po velikonocích, shořel kostel svatých mučedníků Víta, Václava a Vojtěcha na hradě Praze.

Téhož roku se král Vratislav velmi rozhněval na svého bra-tra Konráda, protože nezapomenuv na vzájemnou lásku, stranil synům svého bratra Oty, Svatoplukovi a Otíkovi. Král je totiž vypudil z otcovského dědictví a dal hrad Olomouc i jiné hrady svému synu Boleslavovi; ten však nedlouhý čas potom byl na řečeném hradě zachvácen předčasnou smrtí dne 11. srpna. A poněvadž ona trojice bratří, Jaromír, Ota a Konrád, pokud byli živi, tak byli jedné mysli, že je král nemohl žádnými úskoky od sebe odtrhnouti, a jako prý se lev bál tří býčků, když stáli, srazivše rohy dohromady, tak se král nikdy neodvážil napadnouti své bratry. Ale když viděl, jak je Konrád po smrti svých bratří osamocen a všude bratrské podpory zbaven, vtrhl s vojskem na Moravu, aby ho rovněž vypudil z území, jež mu losem i provazcem dědictví, byvši mu od otce uděleno, právem připadlo. Při-táhl ke hradu Brnu, kde král, stoje tam uprostřed mocných země, nařídil obležení dokola. Když stanovil místa, kde má který předák postaviti stany, vilik Zderad, člověk ošemetný, mrknuv po straně na krále, učinil na mladého Břetislava, stojícího mezi předními muži před otcem, hanlivou narážku: „Pane králi, poněvadž si tvůj syn v létě rád hraje a koupá se v řece, je-li tvé milosti libo, ať si postaví se svými lidmi stany podle řeky na této straně hradu.“ To řekl proto, že před nějakým časem v končinách saských, když se řečený jinoch v poledne koupal v řece, přikvapili na ně nepřátelé a napadli je, jak jsme svrchu pověděli.

To slovo velmi hluboko utkvělo v mysli toho jinocha a tolik ho bolelo, jako kdyby mu byl jedem kalený šíp poranil srdce. Smuten odešel do tábora a nepožil jídla, dokud nevyšly hvězdy. Za tmavé noci pak svolal své druhy, otevřel jim rány svého srdce a ptal se o radu, kterak by se mohl pomstíti nad nešlechetným vladařem. A téže noci poslal též tajně k svému strýci Konrádovi, zpravil ho o své pohaně i kdo se jí dopustil, a prosil ho o radu, co činiti. On odpověděl: „Znáš-li sebe, kdo jsi, neboj se uhasiti oheň, který mne neméně pálí než tebe; nedbati té věci nebylo by chvalitebné.“ Neboť nebylo tajno Konráda, že to všechno činil král k radě Zderadově. Když posel vyřídil Břetislavovi slova strýcova, všichni měli radost, souhlasili a chválili vesměs mínění knížete, jako by od Boha jim bylo dáno, poněvadž i oni sami dříve k témuž radili. Co více? Celou tu noc se konala rada o věci, jež se ráno dokonala.

II/44

Neboť na úsvitě vzkázal Břetislav řečenému vilikovi, že by se rád s ním sešel, kde mu libo, k tajné poradě. On, nic zlého netuše, vzal s sebou předáka Držimíra a toliko sami dva vyšli. Jakmile je mladík zdáli spatřil, vyběhl jim naproti, jen co by kamenem dohodil; dal totiž svým bojovníkům znamení, aby, jak mu vrhne svou rukavici na prsa, učinili, co slíbili učinit. Potom krátce vyčetl mu, čím ho vladař častokrát urazil, a dodal: „Hle, důvěru, kterou jsem ti slíbil, odvolávám,“ a obrátiv koně, vhodil mu do tváře rukavici. Jako když rozzuřený lev zdvihne hřivu a spustě ocas, uzlem na jeho konci šlehaje se do čela a ostnem, ježž má pod ocasem, bodaje se do zadku, žene se proti všemu, co mu stojí v cestě, právě tak ihned vyskočí ze zástupu jinoši ozbrojení a plní ohně, Nožislav a jeho bratr Držikraj, synové Lubomírovi, a třetí Borša, syn Olenův, i vyzdvihnou vysoko trojím kopím Zderada, an se marně pokoušel o útěk, udeří jím jako otepí o zemi, kopyty svých koní ho pošlapou, opět a opět do něho bijí a pak přibodnou jeho tělo kopími k zemi. A tak dne 11. července Zderad,

přítel štěstěny klamně, byl z vrcholu jejího kola

stržen takovou smrtí.

Ale předák Držimír přiběhl zsinalý do tábora a oznámil králi, co se stalo. Král jediný Zderada želel a plakal, a všichni mladíka chválili, ač si netroufali chváliti ho veřejně. Břetislav však přenesl svůj tábor nedaleko za jeden vršek stranou od druhých a za ním šla větší a statečnější část vojska.